

Գարնաթանկան Լուրեր

ԲՈՒՆԻՒԹՅԱՆ ԹՅՈՒՆ

ԲՈՒՆԻՒՄ. Կայսեր ձնորդ ճամբորդութիւնը: — Թիբեթ, Կայսր և Գերմանիայի Երկր ինչպէս որ Գրեկիայի կ'երթան: Լոսանոսիս ու Վենետիկ: Ոստանքներն ճամբորդութիւնը: Սուս յարեր:

ԳՈՒՂԱԸ. Մարտ լուրեր:

ԳԵՄՈՒՄԵՆԸ. Զօրացմանը կը յաղթուին: — Պրուս. Փախարակայ Զեյթնի գնդակները: Սարկոսայ Զեյթնի մը:

ՍՄԻՂԻՒՄ. Գարնիկի արքայի ստորադասներն արտորակէր: Գաւ լուրիկ արքայի ստորադասն ալ կը գտնուարտուին:

ԳՈՒՄԱՆԸ. Կառավարութեան ընկնողը:

ԶՈՒՄԵՆԸ ԵՐՈՒԹՅԱՆ. Կայ կարգի մը:

ՍԻՂԻՒՄ ՈՒ ԴԵՐՄՈՒՄ. Գարնի մը շրջափոխուին:

ԼՈՒԹԵԱՆ. Առ անբռնական ինքնազ:

ԼՈՒԹԵԱՆ ԶԵՒԿՈՍՏԵՆ ՈՒ ՃՆԱՍՏԵՆ. Կանանի արտաւանք Տանգրիին Տանար պատրաստութիւն:

ՈՒՍՈՒՄԻՂԱԿԵՆԸ. ԼՁԳԵՄԸ. Լարատանի մը: Գեաւորացիներն յարեր: (Զարտանակութիւն):

ՏԵՍԵՍՈՒՄ. Մեծարարականութիւն:

ԲԵՐՈՍՈՒՄ. Գառաւորական ծանկնդ:

ՈՅՈՒՄԱՆԸ. Տարած շեղը մը: Երազայի մէջ կոկորչելու: Կոր մարտի մը:

ԼՈՒՍՏԻՆ

ՎԵՆԵՆԱ. ՀԱՅՏԵՄԵՐԻ Ի

ԼՈՍՏՈՍ Յին կայսեր Տայր զբանկիսկոս Կարողութեան արքայութեան ու Ստիկոս արքայի զատ. Յին Ելին զի կ'ի թերեւս ճամբայ ելան. Հոն իրենց երկու որդիքը որոնք առ մտերս արեւելքի ճամբորդութեանն Լոստոսի որ գտնան զիմաւորելու Տանար: Կայսերական իրանանին անոցա Յին արդէն թերեւս Տանար էին եւ իրենց ձնորդը գարուն կը սպասէին որոնք 10ին նոյն քաղաքն Տանան:

ԻՍՏՈՒՄ. Կայսրը ամառը ինչ Ինսպրուք Տանար եւ մինչև Երնոյն քաղաքը մնալն ետեւ Կրեկիայն զնաց: Լարայիները իրերու Տանարտան կը Տրատարակեն որ կայսրը նոյն քաղաքն մէջ Կաւերայի, Սարսոնիայի ու Վերգեմերիկի ինչպէս որ նոյն Տեա խորհուրդ մը պիտ'որ ընէ: Երգէն առ կրեք ինչպէս որ նոյն Թիբեթ Տանար են:

ԻՍՏՈՒՄ

ԻՍՏՈՒՄ ՈՒ ՎԵՆԵՆԱ: Իմանուա, Հոկտեմբերի 4: Երէկ Պատեցքի սարարակեալ որն որ Փոստեան ու Պարսիկա երթուող, Տանար ճամբայ ելան է, Տոս Տանար եւ մեծ Տանարտան ինչպէս Տանարցի զեւտարական ու քաղաքական մեծերն ընդունուցան: Բիչ մը ժամանակ Տոս մնալն ետեւ գարնակ ճամբայ երկրով 4ին Փոստեան Տանար:

— Իրանի պաշտօնական լրագիրը Հոկտեմբերի Յին պատկառ կը գրէ. «Բիւրնուրէի շատ լրագիրները լուր մը Տրատարակելին որ Ոստանի քով կրթուածեան Տանար բանակած Լատարիական զորաց մէջ խռովութիւններ պատահելու եւ զաւակցութիւններ յայտնուել են, նաեւ նոյն լրագիրները կը Տանարտանն որ Վենետիկի Գաւերայի Մարտի լուրած դաշտին վրայ երկու պաշտօնակալ սպանուել է եւ զորաց մէջ կոկորչ մը ծագելով: Փաճառներն ու Գերմանացիք մեկուկ 800 խուռակ սպանուել են: Ըստ լուրերը պիտ'պէս ձեռքով շոշափուելու սուտեր են որ եւ ոչ Տարաւոր կ'երեւայ զանեղ ջրերը»:

Դ. Ա. Ա. Ա. Ա.

Փետր. 28. Սեպտեմբերի 28: Լուր. Կարողութեան Վերայի քով զորահանգիս ըրած աստեղ զորաց

մանաւանդ ձիարներուն մէջն շատերը կ'եղան կայսրը պատեցան էին: Կարողութեան որոնք միշտ կը զիման կամ կը կոտորուին որ որ մը Լուր. Կարողութեան զորաց մեծքով ինչ զինքը կայսր կ'անտանէ, անանկ ձայն մը տարածելին ինչ կը նոյն սրը զեւտարները զինուորացած ու անանկով կ'եղան կայսրը կ'անել առած էր: Բայց առաջը բարոյութիւն մտացածին բան է, որովհետեւ, ինչպէս Տանարտանի (որուն վկայութիւնն առ բանն մէջ Տանարտանի) Տրատարակու յայտնեց, Լուր. Կարողութեան նոյն Տանարին որ ստուգելու զորաց զինք բաշխել առած էր, բայց բարոյ գիտնէ միայն 20 տակաւ էր, եւ Կարողութեան շարժել անին մէջ տակաւ 300 սրակ (Bouaille) գնելով, նոյն սրակն 10,000 զորաց մեքեն անին մէջն Տանար. կէս սրակ զինք կ'ընար, որով որ զինուոր մը զինով շիկնար ըլլալ:

— Կրտսեր Գերմանիայի զեւտարական զանազանութեան ժողովը որոշած ըլլալով որ ինքը միանկ Ելեպիկ-Լոզգայի ինչպէս մէջ պիտի մտնէ ու միջնորդութիւն ընէ, Կարողութեան կառավարութիւնը Տրատան իրկեց որ Երկուր ժողոված նաւատորմին մէջ մտար ոյրիներն շորս առաջին աստիճանի պատերազմական իտալեր ու մէկ պատերազմական շոշափու զեպի Կրտսեր առաջատան Տրատարակու անդակալ ծովայեան Տրատանին առկը: Մնացած նաւատորմի Տրատար պիտի սպասէ եւ առ ինչպէս մը զինք պիտի գիտնէ:

Գ. Ե. Բ. Մ. Ա. Ն. Ի. Ա.

Ը ԼԵՁՎՎ-ՆԱԼԸՄԱՅԻՆ կ'ամ լուրերը կը ծանուցանեն, որ Լոզգայից լուրակը անոցա 4ին Կրտսերի շոշափու վրայ յարձակում ըրել է, բայց բարոյքը չիմալով ունեւ ծանր կորուստով Լուր քաղաքը: Բայց բարոյքին պաշարումը զեպ կը ստեղ, ու շորս որուն ու միջնորդութեանն քաղաքն կ'եղ մնալը դարձեր է:

ԿՐՈՒՄ: Լ. մայր 1ին Գրուպի վրայ կողմանց գործակար 10 շերտը զինուոր ստիկանութեան մտանց: Աստի մնացած ամայն 29ին Ռուսի սահմաններուն վրայ պաշարուն գրուելով զատակը եղան Պրուշի երկիր փախած էին: Ռուսիկանութիւնն աստիք ընդունելին ետքը Ռուսի Տրատանտարին մարտ իրկեց որ եղան իմացընէ, եւ ինչ երկու անգամ մէջ եղած դաշտն Տանարայն աստիք դարձեալ Ռուսի տերութեան ձեռքը կ'ուզէ յանձնել: Անկէ ետքը անոնց առջեւ գրաւ որ զինքերին վար թողան, որովհետեւ Տրատանտարով, սրով ու անին տեսակ պատրաստութեան փախած էին, եւ ինչ նորին պատրաստութեան փախած էին, եւ ինչ նորին Ռուսի պիտ'որ յանձնուին: Զերեկներն յանձն շորսն Տանարի պիտ'որ յանձնուին: Ան աստեւ ուտիկանը մէկ պղտիկ ընէ մը ձիար բերել առաւ, որ գտնուելու ինչ ինչ նախար ընէ: Զերեկներն սկսան փախել, պիտ'որ ձիարներն անոնց ետեւն ինչպէս աստիք եւ զարձան, Տրատանին Պրուշիան վրայ պարակցին, մէկ պաշտօնակալ մը սպանուցին ու քունի մը զինուոր պիտ'որակցին: Ան աստեւ Պրուշիան պիտ'որ զարկին, մէջերն են երկուր սպանուցին, մէկը ինչպէս որ

գին ու երկուքն ալ բանկցին: Մնացած Տրատար Գրուպի վրայ մտերս առ զի նորացան, ու զիմանին եւ կոկորչուան զեպ աստիկ կ'ուզէ ըրին, բայց մեքենայն վրանիւրուց մը Տեաեակազոր իրկելով շորս վրատարած ձեռք ինչպէս ու Տրատարի մը նոյն տեղը մեռած գտնուցան:

— Ըրեին մէկը Կրտսերի ինչպէս ձեւանալով բարոյ Կրտսերին կը պարտի ու մէկը մէկուր կը խորէ: Գունի մը լրագիրներուն առ խորեայ մարդը բանուած Տրատարակելին առաւ է, Տանարի քաղաքն անիկայ բանուած: Տանար Կրտսերայի իրկուած ստիկանն առ Տանար է: Ընկնալ Կրտսերի Տրատարակելին կ'անկուրսին քով ինչպէս ետքը անոր կ'առքով Կրտսերի գացել է, ու Տանար ինչպէս ըրէ թէ Սարատարակելին վրայն Կրտսերի անոնցիկ կ'ուզէ: Ստիկանութեան զորակալն անոնք զապէս Սարատարի վրայ է, բայց Տանարին է որ Կրտսերին նոյնուրեք առաջնորդին ինչպէս թեալած սահման մնացել է: Կրտսերներն նոյն լուր նախ բարոյ ու Կրտսերի կ'անկուրսին այն կը ինչպէս երթուցին Լուր Կրտսերի պիտ'որ անոնք, ու Կրտսերի ինչպէս Տեա տեսուելին ետքը Կրտսերի պիտ'որ երթայ:

Ս. Ե. Բ. Գ. Ի. Կ. Ի. Ա.

ԼՈՍՏՈՒՄԻ պաշտօնական լրագիրները Գերմանիան Գրտանի արքայի ստորադասներն զնոյն լուրակն ու ընդհանուր փաստարկներն ըրած իրտակցութիւնը կը բերեն: Աս խոսակցութեան մէջ փաստարկներ կը լուրացնուին թէ Կրտսերի ստորադասները զատակը արժանի է, բայց կ'անկուրսին կ'ընտրվ մը ոչ սահմանագրութեանն է, ոչ ալ օրինակ զընէ մէջ աստիկ յանցանք ու անոր պատիժ մը գտնուելով: Տանարն ժամանակներուն կ'երթայ Կրտսերին, ու կը յարցնէ ինչ 1640ին Կրտսերի կ'անկուրսին սահման զեպ մը պատահելով, կ'առաջարկութիւնը նոյն կ'անկուրսին ստորադաս է: Կարճեալ Կրտսերի ուրիշ երկիրներուն, զոր օրինակ Կրտսերայի, Կարտսերի եւ ուրիշ տերութեանց մէջ պատահած դեպքերն օրինակներ կը բերէ: Եւ զիմաւորաբար կը յիշէ Կարտսերի մէջ ժամանակաւ ընդունուած առաջնորդն անոնքն ձգելու օրերը, որուն վրայ տերութեան զեւտարակելի Կրտսերի տէր Կրտսեր 1603ին մանաւոր ծառ մ'ալ գրած է, կ'ընէ: — Արձեւ լրագիրը նոյն Կրտսերի ստորադասներն զնոյն պատմութիւնը մանրամասն կը գրէ: Սեպտեմբերի 27ին կէս օրէն ետքը ժամը 1ին գատաւորը Գրտսերի վրայ բերդին բանան եկաւ, որ Կրտսերի Գրտսերին առջեւ անոր պարտանաց զմիտը կ'արդայ: Կրտսերի ստորադասներն բարոյ մ'ալ պատահան շտաւ, բայց իր զեւտարակելի խորեց, որ անոր վրայն կ'անկուրսական նշանները վար առնէ: Աստի վրայ պաշտօնականին իրկուած պատկանութիւնը մը կ'առ ու Կրտսերի ստորադասներն Տանար, թէ ուր կը բարձր որ զինքը խորեց: Գերմանիան աստիկ պատահան սուտաւ: Բիւրնուրէի մէջ մնալն իմ իրտակցութեան է, իսկ իմ ինչպէս մէջ

ար, որուն մէջեցեայ կար Շուշուի ամառ թերթը: Պարսից պայտնաստիկները զարհուրեցան, Երբոր իրենց կարծեացք զէմ անբարձր գեղերուն ու քաղաքներուն պարզութիւնն ու անմարդի բնույթը տեսան շայք Լազարէն իրենց աշատիւր կր կանչէին ու լիաբերան կը գովէին, եւ առ դառնակահանութիւնը արեւելահան պատմութեան մէջ միակ զեպք եւ որսից ու հոգւոց միաստութիւն կանուանին: Ըստ Երբոր արքայադէմն, որուն առջեւ իր կեղեքիչ ու արեւնաւուն պաշտօնատէրները միշտ այնպէս կը պատմէին, որ հպատակները Պարսից իշխանութեան տակ երկնիկ են, ինչ իրմ ելաւ Զեքի տակէն զանազան հարցներ ելան առ քաղտակահաններն իրենց ճամբէն արդէրէս: Համար, որոնց վրայ ընդարձակ կը խոսէ Նիկ Սիֆի իր Խաղաղութիւնը Ի Հայաստան (Researches in Armenia) ռուսոս գրքին մէջ: Իսկ Պարսիկները Ռուսաց վրայ առ պակասութիւնը կը գնէին որ մեկուն մեկուրի կաշա կերցուցած եւ շատերը կարած ըլլան:

Ամեն զէնն էր որ Պարսից կառավարութիւնը գաղափարը Լազարէն անշարժ քննէր քննէր իր հպատակներուն արգելեց, որով հոգւաններուն շատերը ստիպուեցան մնալ, սնունդ ալ իրենց ամեն ստացածնն ու բարեկեցիկ միտակը թող առին երանք ըստը գրաստութիւններն իրենց նոր տիրաւոր վրայ գնէլով: Բայց գաղտնակներուն շատութիւնը շատով մը սով դատուեց: Արմենի, Արսի, Արարիկայն եւ նոյն փակ կապիւններն գաղտնակներն կրան, որոնք Արարիկայն քովերը Բիւրաստանի կողմերէն կրաններուն խնդիրն չէա միայն, բայց առ վերջիններէն շատերը իրենց կրաններուն մէջ Բիւրաստանի սպաննեցին, որոնք գիշարից անասուններուն վրէս սնակն խոչարաց Ետեւն ինկած էին: Ռուս պաշտօնատէրները, որոնց յանձնուած կը առ դառնութիւն պատշաճ անաշտութեւ խիստ ընէ ըլլալով՝ գնտնէր կառավարման շին իրտար: Երասն գետին վրայն ունի քին անցնելն ետքը սովն չէ թէ ընկնացու, այլ նաեւ ստատկացու ալ: Կայսրն էւ Լազարէնն առանձնուան քակէն մեղանմանութեամբ արուած գրանց գումարը գէթ իրենն տարմանի պղպի կարծախնդիրները հարգար ալ ամենեւին բուսական էր: Գաղտնակներն 5000 ընտանիք ունեցող արուսին բաժնիք 1828ին Ապրիլի 28ին Երասն անդին անցնելու ատեն, սուրէն սրտուն շարտութիւն ըստը նաեւ, միւս, ընտանիքներն Երասն կողմէն: Լազարի թողարկին Արմից Երասնի բերքն ու արկն միակուած բարտիքն ու նոյ գումարը, եւ անակ երկիր մը գոյնն, սին որ զեւ նոր պիտի մշակուէր, որ պիտիք ընդունելու համար թան մը հոգացուած էր: 8000 ընտանիքներն աւելի մարդիկ 3/5 ամսուան մէջ Երասն անդին անցան, տանց նոյնատեւր համար միայն 14,000 քաղաք սովի սրտեցաւ: Էնի Սիֆի Երբոր Գաղտնիկ Հայ Կարակապան բերքն ըստը կը հաստատուէ որ բոլոր Արարիկայն զաւանթը 9000 ընտանիք կրան գոցին, 25000 ըստ անտար թայնն է: 50—60 ընտանիք ալ նորն էա գարան: Աստիկով Երասնի հիւսիսայն կողմը կարողարկի նոր Հայաստանը զրեկէն 10,000 ըրբատնայ հպատակներով ընդունելու, որոնք իր սի սոհմանին վրայ ազտակար աւանդ պատուար մը կը կարգէին, եթէ իրենց ինչը մաշտուան Երեւելայէն ըստիկ:

Տարի մը ետքը Տաճկի Հայաստանէն, այսինքն Պարսիկի, Թաւրիզի, Կարսի, Վանից ու Աւանայ կողմերն եկող գաղտնակներն ալ որոնց ինչը Գրեմիան կը գնէ 14,000 ընտանիք կամ 90,000 հոգի, միւս է նոյն թշուառութեան մէջ ինկան: Ետեւ ամսուան շատերը զէն եղան երկայն ճամբորդութեան մը տոմարութեան: Բիւրաստան սպանութեանց, Երասնի Երկիրն մտնելէ ետքը, որ երկայն Թաւրիզի անապատարան մնալով կէս մը Արարիկայն ընտանիք վրայ, կէս մ'ուր Երասնի գետին բարտիքը կը լիափակէին: Աս ճամբորդները թէպէտեւ պղպիկայն ընտրով զո՛ր ըլլար, գէշ իրճիքներն մէջ ընտնէր, հարստահարութեանց, կարօտութեանց եւ ամեն կերպ շարտանայ վարտած են, ի վերայ այր ամենայնի սիրաւ ըմբոս խոսքերով ինչի ստորագրիցին թէ սուրջ ստորիներն ինչ նեղութիւններ կրեր են եւ թէ ինչ վշտաց ու գառնութեանց մէջ կ'իջնան զէն անունով իրենց դառնութեան, եղբայրներուն եւ ընտանիքներուն վերջին ստորմանի ինչ զուլութեամբ մարի ու մեղսից: Գժեհիտութեամբ Ռուսաց սարսիկ պաշտօնատէրներն ալ իրենց կառավարութեան բարձրացումը եւ կամարը գէտ՝ ասանկ արատուելի թշուառութիւնը մեղսեցան շատերն սն ստորմանի անամթացուն որ ընէ մը շարտակուն ինչը ունեցող քանի մը գաղտնակներն Երասն նոյն վարք մնացողն ու կողմակցիներն առին: Աս բարի, անմեղ ու գործատէր Հայաստանի զեղարկները Է՛ք տարի Արարիկայն վրայ բնակելէն ետքը զէն չընցան ընէ մը հոգի անեղ, եւ շատ անգամ հոնց անպակտութեան հանդիպելով ծանր ստիպեցաւ տակ կը հեծնէ եւ սղալի գեղանակի մը մէջ են: Ստապի արժանի են ատար որ թիֆլիզի վրայ համար կառակահան անոնց գանուած փոճակներն ինչ միջեւ հիմակ եղած են աւելի հոգ ու խնամ անին:

Հայաստան իմ անուած Արարիկայն կրկններուն մէջ Արարիկայն մեծ կարատափը պիտա զեղեցիկն է: Ռուսի կառավարն վրայ վրայ արիւն տեղ մը, որ ծաղկեցանքն սլակիտութեամբն ու շատ ինտերը, արգելութեանն ստատութեամբն ու անանային օրին բողոքութեամբը հուսար ըլլայ Արարիկայն Հայաստանի:

ամեն կրկնիկ ամենները մեծամեծ ճարգիկ, եկեղեցիակներն ու ժողովարանն առ սիրուն տեղերն Երբոր ու շրջաօրէնն ալ ինչ յարգն աւելի արկն կը ճանչնային: Հաս անայն փայտն ու շատ գեղեցիկ ակրիկները կը զարգնեն թէ ժամանակու հոս ինչ խիստ բազմութիւն կար: Պարսիկ կառակահանն ալ հոս սիրուն գեղեցիկ բնակութիւն մ'ունէին, որ ամառուան ստատիկ ամենները կը փակուէին, երբոր Լազարէն գաղտնակներն վրայ Երբոր տակ ամեն արեւելիկ կը շարքները եւ Երբոր բարտիքն ալ անեղ կը յոճակէր: Աս իրանց ազարածներ վերջին ստատիկներն առողջ է, եւ ձմեռուան խոտութեան վրայ այնպէս անգաղափար գեղեցիկներն ալ իրենց բնակութեանն առ պարծանքը յիշատակելու շնորհուն: Հոս ոչ անեղ կայ, ոչ ժամանակու հասած է Երբոր առ բարձրութեան եւ ոչ ոչ ուրիշ տարակալիկ հիւստիտութիւններ: Թեպէտ ամենքն ալ անակ իրտար, քան իր պահէն ու այնպիսի սղակութեան մէջ են, այս աւանդները գորտոր ու ջրառ տեղը անին: Ինչի գժեհար եղաւ առ առողջ, զով ու ամառուան մէջ ոտանիկ գաւաթն ու ծաղիկալ լեւնալաւոր ինչողը Եւ նորն ինչալ Արատանի հարկներուն մէջ ստապարն ու ինչը:

Տ Ն Տ Ե Ս Ս Կ Ա Ն
Քրտապարտութիւն:

Միջոցները (Տեւ թիւ 33 և 36) Գ. Իսնեղընի Կարտիքի Օրէնքի մէջ՝ մետաքաւան բերքին վրայ գրաններն համապատեւ մեր ընթերցողներուն հարցով ըլլալով, հիմնայն հեղինակին մետաքաւորութեան վրայ ըրած հարկաւոր եւ միտ գնելու խորհրդածութիւնները՝ գործեալ վերը յիշուած Օրէնքին համապատեւ չէ հոս անոնց կը գնենք: Տաճկաստանի մէջ շինուած կերպաններն ամենը կը աւանդուէր, ամենը սակիթիւն ու մետաքաւ, ամենը ալ բարակահասուն մետաքաւ շինուած են: Կիւսար ձեւը (desim) շինակ գծերով կամ երակածեւ է, որն որ ընդհանրապէս՝ Կրեւելեան կրանք անտանել է: Տրուած գնէն ինչ ալ արկն չէն եւ շուտով կ'արուին: Արքայ յիշուած զանազան տեսակ կերպաններն Երբոր իրենց արկն չըղբուէին ու կարգաւորուէ շինուելէն ընտիր տեսակ կերպան շինելու: Հարկաւոր կը լինէր բարակութիւնն ու միտիակութիւնը շինուելուներ կան, անոր համար, թէ վարդիտ գործարարներն, թէ արկն նիւթոց պատրաստութեանն եւ թէ արկն կ'այն տալու միջոցներու հարկաւորութիւնն ունին:

Կրեւելայ որ բուն տեղացաց շինած կերպանն քանակութիւնն ալ ժողովարան պիտոյքը չիկրար ընդունել, որովհետեւ արեւմտեան կերպան իր մետաքաւորութեան ձեւն արեւելեան ճաշակին համաձայնեցնելով, Տաճկաստանի մէջ ընդարձակ վաճառակահանութիւն կ'ընէ: Կրեւելայ քանի մը տարիէ վեր Տաճկաստանի մէջ երազական ճաշակով շինուած մետաքաւներն շատ կը գործածուին: Ասիկց ուղղութեամբ կրանք հետեւցնել որ տերութիւնն իր մետաքաւորութիւնն յառաջացնելու եւ ազնուանելու մեծ ջանք ունենալու եւ միտակալի իր ընտիր պիտոյքն ու բարձրագոյն ընդունելու համար: Կրեւելայ ճաշակին համաձայն մետաքաւորութեան միտ գնելու է: Եւ իրար ալ առ փոճանանաւ տերութիւնը Կրեւելայ գործարանն հաստատուց:

Աս գործարանը 155 հասարակ դատաւար (Ինչիւն) ունի, որոնք ամեն տեսակ նորածու մետաքաւորութեան նիւթերու, միջեւ նաեւ սակիթի կերպան շինելու յարմար են: Կրեւելայ 20 շոգեշարժ դատաւար ունի, որոնք արեւելի միտան եւ բարակ գործուածքներու կը ծառայեն: Աս գործարանին պահպանութեանը համար, տերութիւնը շատ փաստներ յանձն առած է: Կրեւելայ յարմար ըլլալով շարունակ հինգ տարի վրան արտաքայ կարգի ծախքը, իսկ մետաքաւ պիտոյքն անպակտ կը լինէր: Կրեւելայ ծախքն անպակտ չբաւել:

Աս գործարանին դիմացը կրանք գնել Պր. Կրեւելայ ինչինայն գործատուներ, որն որ Պրուսա քաղաքին մէջ հաստատուած է: Աս մարդը ճատեան Զովհաննէս Ամիրային յորդորելով յառաջացին Կրեւելայ գործատուներն հաստատուց, բայց երբ տարան դաշնագրութեան ժամանակը յիշուէն ետեւ գեաց Պրուսա իր հայրենի արիւն գործատուն մը գրու: Կրեւելայ միջակ գործատուներն ալ անակ մետաքաւներն ստալուագործութիւնը ծաղիկեցուց յառաջ տարաւ, այնպէս որ միջեւ ընտիր վրայ շինելն ալ կրցաւ յորդորել: Պր. Կրեւելայ վրայ գառնաճալ միջակ ունի, որոնք ամեն մեկը հարկն 5—600 զուրու կրանն արժեւ, ի վերայ այս ամենայնի շատ ընտիր եւ գեղեցիկ գործուածքներ յառաջ կը բերէ, որոնցմով իրեն բաղնիքի ընտանիքն հանդիստ եւ յարող կը անուցանէ: Ասիկայ արարին մետաքաւ գործատուներն որ օտարական մը Տաճկաստանի մէջ հաստատուած ըլլայ նոյնպէս առա-

ջինն է որ տերութեան մէջ՝ Երբորայն մետաքաւորութեան կերպը ծանօթ ըրաւ, որուն համար արգիւնաւոր եւ գովաւոր արժանի է:

Կրեւելայ գործարանը տերութեան գործարան է, իսկ Պրուսայինը առանձնական մարդու մը, որն որ միայն իր հայրենի համար կը բանեցնէ: Հաստեղ յարմար կը սկսէ՝ տնտեսական գիտութեան միտ դիտողներուն հրապարակական եւ առանձնական գործատուց վրայ ունեցած կարծիքը համապատեւ մը նշանակել:

Առանձնական մետաքաւորութիւնը Տաճկաստանի մէջ շատոնցունէ հաստատուած էր, եւ բնակիչն իրենց երկրին սեպհական տարապիտոյն գո՛հ կ'ըլլային, մինչեւ եկաւ հասաւ սնանկ ժամանակ մը որ տեղացաց ճաշակը փոխուելով ու օտարական տարապիտ բարձրագոյն ձգելով՝ Երբորայնց հրապարեցին որ իրենց ժամանակակիցութիւնն առ ծիւղիս մէջն ալ յառաջացնեն: Ըստը հիմնական ասանկ խոտութեան մէջ ամեն տեսակ եւ ամեն աստիճանի Երբորայն մետաքաւայ արիւն ստորմանները թէ ընտան է, եւ թէ գնոյն կողմանէ ալ տեղացաց շինած են աւելի ամեն: Անոր համար տեղացի մետաքաւորներուն պարտն է որ օտարականաց կերպան շինելու եղանակին միտ գնեն ստիկն եւ ամեն հանելու ամեն կարիքն եղած միջոցները ձեռք չիտարցնեն, որպէս զի կարող ըլլան Երբորայնց հետ առ ծիւղիս մէջ միջել: Եւ որովհետեւ մետաքաւորութեան սկիզբն արեւելքէն եղած է, անոր համար իրենց արեւելեան միջակ տանին որ իրենց պիտութեամբ կրցած բանն ուրիշն անգոր ընտան: Հաստեղ միտ գնելու բանն առ է որ երկրի մը մէջ երբ գործատուները համապատեւ ժամանակ կը տերութիւնը կրեւելայ զանազան գժեհարութիւններ եւ փաստեր, յանձն առնուէ, այնու յուսով որ գոգորդեան հարստութեան ու երբանիստութեան պատճառ ըլլայ: Բայց երբ որ գործատուներ կը հաստատուին, ան զիտանաւ որ իր բերքերը ծախելով ստակ վաճառելի, ինչի կ'երեւայ որ առ պաշտանն աւելի առանձնականաց գործատուներուն յանձնելու է: Վասն զի երբ որ ճարտարութեան մէջ ծիւղին շահ կը յուսացուին՝ շատ առանձնական մարդ կը դրոտուի որ ետեւէն ինչայ: Կիտեղամայն առանձնական նիւն աւելի շահ կ'ընեն քան թէ տերութիւնը: Կրեւելայն ու Պրուսայն գործատուներն ստոր արկն օրինակ կրանք ըլլալ: Տերութիւնը միայն պատեղի կը նաւական վրայ հարկաւոր եղանակը կրեւելայ իրեն պատրաստել, եւ եթէ հարկաւորութիւնը պահանջէ որ տեսակ մը տարալ արձուարցնելու համար նոր գործատուներ զնէ, նոյն գործատուներ պիտոք է ըլլալ արեւելի իրեն: Կարող մը կամ ուրիշներուն օւտուցիլ եւ առաջորդ ըլլալու միջոց մը, եւ կամ ժողովարան յառաջացնան հոգ ամենայն հաստատութիւնն ու ստալացցն մը: Ան ասանկ մասնաւորները տերութեան գործատուց հետ միջելու գժեհարութիւնն ու վախը մեկը ձգելով՝ աւելի կրակտարէտ աչքով մը անոր կը նային: Իսկ տեղութիւնն իր ըսած ծախքը կրանք հանել զանազան ստորման գնելով, կամ նոյն իսկ զանազան ձեռագործներն առատութեամբ ընդունան մարտիր:

Տերութիւնը գործատուներ ըլլալով՝ արեւելի կը կորսնցնէ քան թէ կը վաճառուի, եւ արգելք կը գնէ ան մասնաւորայ՝ որոնք կրեւելայն առանձնական ջանքով մը արուստն աւելի կատարելագործել: Առանձնական անձինք անամբ գործքին կը խոսը կենայով՝ ամենին ընտիր նիւթերը կը գործածեն եւ մեծուղէս փոյթ կը տանին որ նիւթերն աման գնեն: Ամենեւին աշխատանքի չեն խնայել, որ ընտիր եւ ամեն գործուածք հանեն եւ իրենց արարեղ յարգի ըլլալ: Ըստը եթէ որ առանձնականաց թող արուստը ըլլալ թէ իրենց թէ տերութիւնն աւելի կը հարբանայ, ու թէ ծախքներուն, թէ զնոյններուն գիւրին կ'ըլլայ: Եւ նոյն իսկ տերութեան պարտն ալ է չէ թէ վաճառող կամ գնող՝ այլ երկուքին ալ յորդորել եւ յառաջացնան միջոց ըլլալ:

Միտակալն ժամանակա մետաքաւորութիւնը տերութեան մէջ տարածուած ըլլալով՝ փոյթ պիտոք է տանիլ որ արուստին կողմանէ արձուանայ եւ սղարանքն առատանայ: Աս փոխանիստ հանելու համար եղած սղարանքները հիմն յորդորակն վերջած են: Հիմնական ժամանակա ճարտարութեան մէջ յառաջացած տարապիտ ամենին ընդգիծութիւն մը չունեն որ իրենց ճարտարութիւնն ուրիշ սղարաց մէջ ալ տարածուի: Ժամանակ մը թէ Արարիկայն, թէ Կարակաւ եւ թէ Կրեւելայն մեծամեծ արգելքներ եւ պատիժներ կային ան արուստարարներուն կամ գործատուներուն որոնք իրենց սղարուստը օտար տերութեանց երկիրը կը փոխադրէին: Բայց հիմակ ամեն մարդ տղատ ըլլալով՝ կրեւելայ արհեստաւոր մը իր երկիրն հարստութեան մէկ ազբերն ուրիշ տերութեան մը հարկուիլ, եւ թէ ի-

